

Realistički nazori o spoznaji realnoga svijeta.

Dr. Josip Lach.

(Svršetak).

3. Vrijednost osjetilne spoznaje.

Ako smo i dokazali, da faktično eksistira izvanjski realni svijet, ne znamo još time ništa, kakav je taj svijet. Ovo pitanje je u vezi sa pitanjem o vrijednosti naše osjetilne spoznaje. Kako do osjetilne spoznaje dolazimo na osnovu osjeta, to treba da ispitamo, što nam to osjeti priopćuju o realnom svijetu. Iz odgovora na ovo pitanje moći ćemo onda odgovoriti i na pitanje, kako i u koliko spoznajemo izvanjski realni svijet.

Naša nam svijest svjedoči, da imademo osjete, koji nam izriču različite kvalitete. Tako imamo osjet boje, zvuka, mirisa, topline i t. d. Pita se, da li tim zamješćenim kvalitetama odgovara i što na izvanjskim realnim predmetima? Jesu li, zamješćene osjetilne kvalitete samo učinci ili znakovi realnih stvari, ili pak zamješćenim kvalitetama odgovaraju formalno isto takove kvalitete izvan osjeta?

Ako su zamješćene kvalitete samo učinak realnih predmeta, onda one eksistiraju izvan osjeta samo uzročno, a formalno (kao osjetilna kvaliteta) samo u osjetu. To znači, da na pr. zamješćena crvena boja sa svoje formalne strane (u koliko je crvena boja) ne postoji formaliter izvan nas, već izvan nas postoji samo neki realni uzrok, na koji reagira vidno osjetilo osjetom crvene boje. Taj realni uzrok spoznajemo dakle u svojoj subjektivnoj tvorevini, koja je nastala njegovim uzročnim uplivom.

Ako pak zamješćenim osjetilnim kvalitetama odgovaraju formaliter isto takove kvalitete i izvan naših osjeta, onda naša

osjetila ne stvaraju ništa, nego sve primaju izvana. Tako po osjetilnim sadržajima ne bismo spoznavali samo pojave realnih predmeta, već same te realne predmete.

To su dakle dva oprečna stanovišta, koja se ipak slažu u tome, što osjetilne kvalitete stavljaju u vezu sa realnim predmetima. Razlikuju se pak u tome, što su prema prvom stanovištu zamjećene kvalitete na realnim predmetima samo kauzalno fundirane, dok prema drugome one isto tako formaliter eksistiraju i a parte rei, kako su zamjećene.

Kaošto se realizam razilazi u različite smjerove u pitanju jamstva, da faktično eksistira realni svijet, tako se on dijeli i u pitanju o vrijednosti naše osjetilne spoznaje.

Strogi (naravni) realizam uči, da zamješćenim osjetilnim kvalitetama odgovaraju formaliter isto takove kvalitete i izvan naših osjeta. Umjereni pak realizam uči, da su zamjećene kvalitete u kauzalnoj vezi sa realnim predmetima. Razmotrimo poblje ova dva stanovišta. Najprije ćemo izložiti nauku umjerenog realizma, koja je ne samo vrlo raširena među filozofima realistima, već je tako reći općenito prihvaćena od današnjih fizičara i fiziologa. Prije nego predemo na samo razlaganje potrebno je, da još nešto kažemo o osjetilnim kvalitetama.

One se danas općenito dijele na primarne i sekundarne. Ova razdioba potiče od Lockeja. Uveo ju je zato, jer po njegovom mišljenju pripadaju predmetima formaliter samo primarne kvalitete (protežnost, gibanje, mirovanje, broj, oblik, neproničnost), a sekundarne kvalitete (boja, zvuk, miris, okus i t. d.) postoje na predmetima samo uzročno, a formalno samo u osjetima. Sekundarne kvalitete su vlastiti objekat za pojedina izvanjska osjetila. Na pr. boja je vlastiti objekat za vid, zvuk za sluh i t. d. Primarne kvalitete ne pripadaju samo pojedinom osjetilu, nego ih možemo osjetiti različitim osjetilima istodobno. Protežnost na pr. zamjećujemo i vidom i opipom. Osim toga primarne kvalitete zamjećujemo po sekundarnim. Protežnost zamjećujemo vidom samo onda, ako je bojadisana. Bezbojna protežnost nije vidljiva i ne može biti objekat vida.

Ovu razdiobu osjetilnih kvaliteta prihvatio je i umjereni realizam. On uči, da samo primarne kvalitete formalno odgo-

varaju i izvanjskim stvarima, a sekundarne kvalitete, da su samo znakovi izvanjskih stvari, i stoje s njima samo u uzročnoj svezi. Prema umjerenom realizmu stvara vidno, slušno, njušno i t. d. osjetilo pod uplivom izvanjskog podražaja nove kvalitete, prema svojoj specifičnoj energiji. Jedino tačno osjetilo samo percipira izvanjske podražaje, te se tako konformira predmetima. Stanovište umjerenog realizma u pogledu sek. kvaliteta slaže se sa stanovištem velikog fiziologa J. Müllera, koji je razvio nauku o »specifičnim osjetilnim energijama«. Müller konstatira činjenicu, da jedan te isti uzrok može da djeluje na različita osjetila, i u njima proizvodi kvalitete vlastite tim osjetilima. Električna struja proizvodi u oku svjetlost, u uhu zvuk, na jeziku okus, i t. d. Iza toga slijedi kaže Müller, da naša osjetila nisu samo vodiči izvanjskih kvaliteta u našu svijest, nego da svako osjetilo prema svojoj vlastitoj energiji reagira na vanjski podražaj i te reakcije mi zamjećujemo. On kaže ovako: »Di Sinnesempfindung ist nicht die Leitung einer Qualität oder eines Zustandes der äusseren Körper zum Bewusstsein, sondern die Leitung einer Qualität, eines Zustandes eines Sinnesnerven zum Bewusstsein, veranlasst durch eine äussere Ursache, und diese Qualitäten sind verschieden in den verschiedenen Sinnesnerven, die Sinnesenergien... Das Licht und die Farben sind... eingeboren und bedürfen nur des Reizes, um zur Anschauung zu kommen«.¹

Prema tome osjetilne kvalitete sa svoje formalne strane, kako ih mi zamjećujemo ne postoje izvan osjeta već samo u osjetu. Izvanjske predmete upoznajemo po prirođenim osjetilno kvalitativnim uvjetima. Kvalitete, koje možda realni predmeti faktično imadu mi po tome uopće ne možemo spoznati, niti ih spoznajemo.

Da je ovo stanovište ispravno poziva se umjereni realizam na činjenicu, da se pojedinci često vrlo razilaze u prosuđivanju zamjećenih osjetilnih kvaliteta. Što je nekome toplo, to je drugome hladno. Što netko drži za slatko, drugi te slatkoće možda ne osjeća, ili mu je možda taj predmet i gorak. Pojedinač sam mijenja svoja opažanja, te isti predmet stvara u njemu

¹ Brühl. o. c. str. 37. i 40.

različite osjete. Budući da je osjetilno opažanje tako nestalno i nesigurno slijedi, da su osjetilne kakvoće ovisne o subjektivnom faktoru. To potvrđuje činjenica, što se mi služimo različitim sredstvima osjetilnog opažanja, da ustanovimo pravu realnost nepouzdavajući se u jednostavno zamjećivanje vidnog, slušnog i t. d. osjetila.

Sekundarne kvalitete postoje dakle izvan nas samo fundamentaliter, a u osjetu formaliter. Samo primarne kvalitete postoje i formaliter tako izvan nas kako ih zamjećujemo. Imade umjerenih realista, koji uče i za zamjećene primarne kvalitete, da su isto tako kao i sekundarne samo kauzalno fundirane na realnim predmetima. Ovi se zovu najumjereniji realiste, dok se prvi zovu kompromisni, jer se u pogledu primarnih kvaliteta slažu sa naravnim realistima, dok se u pogledu sekundarnih od njih razilaze.

Premda umjereni realizam sekundarne kvalitete sa njihove formalne strane stavlja u sam osjet, to on ipak naglašuje, da ne proizvodi osjetilno opažanje samo svoje sadržaje, već da ih pretpostavlja kao nešto objektivna.

Zato, premda mi ne spoznajemo predmete kako su oni u sebi, već ih zamjećujemo prema našoj osjetilnoj naravi, to ipak možemo upoznati realni svijet i njegovu narav. Umjereni realizam odlučno odbija od sebe prigovor, da vodi do idealizma ili do subjektivizma. Njegovo stanovište bilo bi samo onda neodrživo, kad bi on logičkom konsekvencijom niječući formalnost sekundarnih kvaliteta morao zbaciti i realnu protežnost, i kad bi isto tako dosljedno morao prihvatiti, da je naša spoznaja samo subjektivne vrijednosti. To dvoje poriče umjereni realizam.

Umjereni realizam veli, da time, što kažemo, da sekundarnim kvalitetama ne odgovaraju isto takove kvalitete izvan naših osjeta, ne moramo to poricati i za primarne. Jer bez obzira na sekundarne kvalitete možemo pozitivno dokazati, da zamjećenoj protežnosti odgovara u realnosti formaliter jednaka protežnost. Razlozi u kratko jesu ovi: s raznoliko kvalificiranim uplivom tjelesa moramo spajati izvjesne prostorne konstrukcije. Utjecaj tjelesa na opipno osjetilo, proizvodi jednaki prostorni oblik kao i na vidno. Kad ne bi bilo prostornog određenja, ne bi postojalo nikakovo prostorno gibanje. Ti nas raz-

lozi utvrđuju, da zamjećenoj protežnosti odgovara isto takova protežnost na realnim predmetima. Odgovara li pak zamjećenoj protežnosti isto takova protežnost na realnim predmetima, onda nema pogibelji, da ćemo zapasti u idealizam.²

Na drugi prigovor odgovaraju umjereni realiste ovo: Kad o zamjećenim osjetilnim sadržajima izričemo neki sud na pr. ova je boja crvena, a ova zelena i ova je tvrdnja istinita, onda se prema umjerenom realizmu istinitost suda sastoji u tom, što kažemo, da osjetilnom sadržaju crvene boje odgovara realiter onaj uzrok, koji je specifično različit od svih ostalih uzroka, koji u vidnom osjetilu proizvode druge osjetilne kvalitete. Takav bi sud moralo izreći i svako drugo misaono biće, pak je prema tome taj sud apsolutne, a ne subjektivne vrijednosti.³

Vlastitosti i narav izvanjskoga svijeta spoznajemo dakle prema umjerenom realizmu relativno, t. j. prema našoj osjetilnoj naravi. Osjetnom spoznajom ne spoznajemo neposredno svijet kakav je u sebi, već spoznajemo pojave toga svijeta, koje nastaju u nama djelovanjem naših osjetila i uplivom izvanjskih realnih predmeta. Do spoznaje svijeta, kakav je u sebi neovisno o našem zamjećivanju dolazimo osjetilnim iskustvom i proučavanjem zakona, koji vladaju u zamjećenim pojavama realnoga svijeta.

Protivno stanovište od umjerenog (kompromisnog) realizma zastupa strogi realizam. On uči, da nesamo primarnim, nego i sekundarnim zamjećenim kvalitetama odgovaraju formalitèr isto takove kvalitete izvan naših osjeta. Ova nauka strogog realizma rezultira iz njegove temeljne pretpostavke, da su naši osjetilni sadržaji sami realni predmeti ukoliko su se našim osjetilima očitovali. Strogi realizam uzima kao neposredno očevidnu činjenicu, da je naša osjetilna spoznaja samo promatranje (percipiranje) posve danoga predmeta. U osjetilnom sadržaju nema ništa, što bi on primio od subjekta, već je sav ovisan od objekta. Naša osjetila, prema očevidnom svjedočanstvu naše svijesti nisu tvorne spoznajne moći, nego samo perceptivne. Prema tome naša osjetila niti ne unose ništa u zamjećeni osjetilni sadržaj, nego ga jednostavno percipiraju.

² v. Dr. S. Zimmermann o. c., str. 362.

³ v. Dr. S. Zimmermann o. c. 365.

Nema li u osjetilnom sadržaju nikakvog subjektivnog dodatka, onda nužno slijedi, da one kvalitete, koje neposredno zamjećujemo isto tako eksistiraju i izvan našeg zamjećivanja. Zamjećene kvalitete nisu dakle djelomice subjektivne i djelomice objektivne. Prema strogom realizmu ne ukazuje nam se u našim subjektivnim formama samo različito oblikovana protežnost i na njoj osnovane energije. Osjetilne kvalitete sa svoje formalne strane nisu po specifičnim osjetilnim energijama stvorene kvalitete, nego one formalno tako eksistiraju i izvan naše svijesti. Izvan nas ne postoje samo realni uzroci boje, svijetla, zvuka i t. d., nego izvan našeg osjetilnog zamjećivanja postoje formalno osjetilne kvalitete boje, svijetla, zvuka, topline i t. d.

Ovoj nauci strogog realizma protivi se nesamo umjereni realizam, nego i prirodne nauke, osobito fizika. Prema današnjem naučavanju fizike jesu boja, zvuk, svjetlost, toplina, fizičke energije, koje nisu drugo, nego različito mehaničko gibanje. Pod uplivom titraja etera ili zraka stvaraju naša osjetila različite kvalitete, svijetlo, boje, zvuk, toplinu i t. d. Fiziologija sa svojom naukom o specifičnim osjetilnim energijama također ustaje protiv strogog realizma. Nestalnost i nesigurnost u prosuđivanju zamjećenih osjetilnih sadržaja isto kao da slabi poziciju strogog realizma.

Protiv svih tih prigovora i poteškoća nastoji strogi realizam, da obrani svoju nauku. Ne možemo ovdje potanko iznositi sve što on navodi u svoju obranu, već ćemo samo u najkrupnijim crtama prikazati, kako on brani svoje stanovište.

Strogi realiste ističu, kako fizičari vjeruju svjedočanstvu tačno-tlačnog osjetila, da izvan nas postoji realna protežnost i razne njezine forme. Te osjetilne kvalitete smatraju posve objektivnim bez ikakove subjektivne primjese. Tačno-tlačno osjetilo se prema njima posve konformira predmetu. Sekundarne kvalitete, koje nam se istom jasnoćom i neposrednošću pokazuju kao objektivne, smatraju za subjektivne produkte. Sekundarne kvalitete su samo učinci, znakovi u kojima nam se pojavljuju njihovi realni uzroci.

Ovo gledište zastupaju fizičari zato, jer drže da sekundarne kvalitete nastaju pod uplivom gibanja. No ako su sekundarne kvalitete samo znakovi za njihove uzroke, onda iz toga ništa drugo ne slijedi, nego da gibanje prate sekundarne kva-

litete. Fizičar može samo da ustanovi, da kod osjeta sekundarnih kvaliteta biva stanovito titranje etera, zraka, da nastaju kemički procesi i t. d. Na ovo izvanjsko djelovanje odgovaraju naša osjetila. Kakav može biti njihov odgovor kaže dr. Schwarz ovim riječima: »Unsere Sinnesorgane antworten, aber sie antworten nicht mit Farben, nicht mit Tönen, nicht mit Temperaturen, Geschmächen oder Gerüchen auf die äusseren Einwirkungen. Sie antworten in derselben Sprache mechanischer Vorgänge darauf in welcher die Aussenwelt an sie heranschlug. Zu mehr sind die Sinnesorgane nicht vermögend. Es würde... eine Durchbrechung des Gesetzes der krafterhaltung bedeuten, wollte man ihnen die Fähigkeit zuschreiben, Farben, Töne usw. auf den Anstoss äusserer Reize aus sich selbst heraus zuerzeugen«. ⁴

Sve osjetilne pojave nije moguće protumačiti sa fizikalnog stanovišta. Tu dolazi onda u pomoć fiziologija. No i ova kada tumači razne osjetilne pojave, nailazi na tolike poteškoće, da mora posizati za raznim pomoćnim pojmovima, koji se ne mogu pokazati u fizikalnim predodžbama. Pomoću tih samovoljno uzetih pomagala, kuša fiziologija da tumači razne osjetilne pojave. To joj donekle polazi za rukom, ali ipak često uza sva pomagala nailazi na neriješive još zasada poteškoće. Najljepše nam to pokazuju razne teorije vida, od kojih svaka može da protumači nešto, ali nijedna ne može da točno riješi sve pojave vidnog osjetila. Osim toga nijedna od njih niti kaže niti može kazati poblize što o onim pomoćnim supstancama, kojima se služe da protumače razne pojave kod vida.

Zato kaže dr. Schwarz: »Nur das verbietet sich von selbst, aus jenen Begriffen, welche selber unerklärt und unerklärbar sind, Schlüsse auf das Wesen der Sinnesdata ziehen zu wollen. Was die Sinnesgeschehnisse ihrem Wesen nach sind, ob Erzeugnisse unseres Bewusstsein, ob unabhängige, unserem Bewusstsein sich unmittelbar kuntuende Existenzen, das zu entscheiden liegt gänzlich ausser dem Bereiche der naturwissenschaftlichen Forschung.⁵ Prirodne nauke dakle ne mogu da dadu konačan odgovor o biti naših osjetilnih sadržaja.

⁴ Dr. Schwarz o. c., str. 239.

⁵ Dr. Schwarz o. c., str. 241.

Ne radi se o tome, kažu strogi realiste, da li su zamjećene osjetilne kvalitete ovisne o svojim mehaničkim korelatima, nego o tome, da li ti mehanički korelati neovisno o našim osjetilima proizvode izvan nas one kvalitete, koje zamjećujemo našim osjetilima. Ili pak osjetila sama proizvode osjetilne kvalitete, kojima izvan osjetila odgovaraju tek određeni mehanički korelati. Strogi realiste ne poriču, da su kvalitete svijetala, boje, zvuka, ovisne o titrajima etera i zraka, nego samo tvrde, da kvalitete, koje nastaju djelovanjem tih titraja, nijesu produkt osjetila. Da njihov bitak nije samo osjetilni bitak, nego da je njihov bitak izvansvijesni.

Tome shvatanju protivi se J. Müller sa svojim zakonom o specifičnim osjetilnim energijama. Citirajući taj zakon, vidjeli smo, da Müller kaže, da su nam boje, zvuk, i t. d. prirodni. Te su kvalitete već gotove u našim osjetilima. Treba samo bilo kakav podražaj, na koji je uopće osjetilo sposobno da reagira, i one se pojavljuju u našoj svijesti. Osjetilne kvalitete, kojih smo si svijesni po osjetilnom zamjećivanju, nisu dakle nikakove vlastitosti izvanjskih stvari. Našim osjetima ne spoznajemo nešto što bi izvana bilo u nas uneseno, već spoznajemo svoje vlastite prirodene kvalitete. Osjetilne kvalitete su životna djelovanja naših osjetila. U njih zaodijevamo realne uzroke, koji na nas djeluju. Samo što mi ne zamjećujemo te uzroke, nego svoje prirodene osjetilne kvalitete. Vlastiti dakle i neposredni objekat naše osjetilne spoznaje jest nešto posve subjektivna, što ima svoj bitak samo u osjetu.

Müllerovu nauku o specifičnim osjetilnim energijama podvrgao je svestranoj kritici već prije spomenuti dr. Schwarz. Rezultat njegove kritike su ove riječi: In der Tat erscheint das Gesetz der spezifischen Sinnesenergien sowohl vom Standpunkt des Philosophen wie vom Standpunkt des Physikers gleich unglaublich. Der Philosoph kann in dem Gesetze nichts weiter erblicken als eine seltsame Verwirrung des Physiologen in der Anwendung seiner von Physiker überkommenen Methode.⁶ Isto tako spominje i Fröbes, da ima naučenjaka, koji ne drže taj zakon više tako stalnim i čvrstim, kako se to prije držalo. On veli: »Nach Nagel scheinen manche Behauptungen über die spe-

⁶ Dr. Schwarz o. c., str. 322.

zifischen Reaktion der Nervenstämme nicht so sicher, wie man früher meinte. Einige Forscher gingen noch weiter und versuchten alle Tatsachen zur Bestätigung des Gesetzes anders zu erklären.« A sam Fröbes, koji drži, da ipak za neka osjetila taj zakon vrijedi kaže ovo: »Die Bedeutung des Satzes ist sicher vielfach übertrieben worden: so schon von Müller selbst, der die „Gleichgültigkeit des Reizes“ derart betont, dass daraus ein absoluter Subjektivismus folgen würde.«⁷ J. Gredt u svojim raspravama sa Brühlom u »Divus Thomas« kao i u svom posebnom djelu »Unsere Aussenwelt« pokazuje, kako se one pojave, koje bi navodno nesumnjivo imale dokazati ispravnost nauke o specifičnim osjetilnim energijama, mogu i na drugi način da protumače.

Iz svega toga slijedi, kažu strogi realiste, da niti fizika niti fiziologija ne mogu *striktno* dokazati, da je stanovište strogog realizma u pitanju sek. kvaliteta *neispravno i neodrživo*. Strogi realiste idu i dalje, te tvrde, da nauka, koja niječe, da sekundarne kvalitete isto formaliter postoje a parte rei, kao i primarne, vodi do idealizma i potpunog skepticizma.⁸

Mi upoznajemo izvanjski svijet po njegovim osjetilnim kvalitetama. Zamjećene osjetilne kvalitete prikazuju nam se očevidno kao izvansvijesno dane. Osjetila nam istom jasnoćom svjedoče za izvansvijesnu vrijednost primarnih kao i za izvansvijesnu vrijednost sekundarnih kvaliteta. Pa ipak umjereni realiste uzimaju, da samo primarne kvalitete formaliter kako su zamjećene postoje i na realnim predmetima, dok za sekundarne to poriču. Takav postupak, kažu strogi realiste, je nedosljedan. Ako je izvansvijesnost' sekundarnih kvaliteta varka, onda je isto tako varka i izvansvijesnost protežnosti, pak čitav predmet treba staviti u usvijesnost. Tko niječe sekundarne kvalitete mora nekati i primarne. Ako pak zamjećenoj protežnosti ne odgovara formalno isto takova protežnost na predmetima, dakako da onda nužno zapadamo u idealizam. No umjereni realiste iznose pozitivne dokaze, kojima neovisno o sek. kvalitetama dokazuju vrijednost primarnih.

⁷ Fröbes o. c., str. 34.

⁸ v. Gredt. o. c., str. 231.

Strogi realiste na te dokaze odgovaraju, ako su nam sekundarne kvalitete prirodene, i ako one ne izriču nikakove vlastitosti realnih predmeta, zašto nam ne bi isto tako mogle biti prirodene i primarne kvalitete? Ako naš vid ima osjet svijetla ili boje, gdje uistinu formalno nema niti svijetla, niti boje, nego postoji samo neko bezbojno titranje etera, zašto ne bi onda mogao vidjeti i protežnost tamo, gdje je formalno nema. Gledamo li bojadisanu plohu, zamjećujemo vidom i boju i protežnost. Jedno i drugo zamjećujemo jednako neposredno kao dano našem osjetilu. U svjedočanstvu osjetila u pogledu izvansvijesnosti boje i izvansvijesnosti pretežnosti nema nikakve razlike. U navedenom slučaju biva protežnost i vidljiva samo po boji. Ako je ta boja ipak samo subjektivna forma, kojom reagira osjetilo na vanjski podražaj, onda, kažu strogi realiste, ne vidimo razloga, da to isto ne ustvrdimo i za zamjećenu protežnost. Zašto da se jedno te isto osjetilo (u tom slučaju vidno) u pogledu boje ne konformira osjetilnoj kvaliteti, a u pogledu protežnosti, da se konformira? Dokazi, za postojanje formalne protežnosti oduzimaju tačno — tlačnom osjetilu tvornu moć, dok ju ostalim osjetilima pridjevaju. Sva nam se osjetila ipak očevidno pokazuju kao netvorne spoznajne moći, koje si nikako ne stvaraju svoj predmet, već ga kao posve danog promatraju (percipiraju). Ovo očevidno svjedočanstvo naših osjetila napuštaju umjereni realiste samo da održe svoje stanovište.

Ako ne ćemo dakle, da porečemo vrijednost očevidnom svjedočanstvu naših osjetila, moramo priznati, da su i sekundarne kvalitete sa svoje formalne strane isto tako izvansvijesne vrijednosti kao i primarne. Ustvrdimo li, uza svu očevidnost, kojom nam se i primarne i sekundarne kvalitete pokazuju kao izvansvijesno dane, to samo za primarne, onda smo si oduzeli jedinu podlogu, na kojoj se osniva sva naša spoznaja i tako zapadamo u skepticizam.

Sva se naime naša spoznaja osniva na osjetilnoj spoznaji. Ona nam se očevidno pokazuje kao neprevarljiva. Ako nas ipak naša spoznaja vara, te nam sekundarne kvalitete pokazuje kao izvansvijesne, a to one uistinu nisu, onda se dakako time pokolebala i naša vjera u svjedočanstvo naše osjetilne spoznaje. Jer ako nas tako očevidno svjedočanstvo jednih osjetila vara,

gdje nam je jamstvo, da nas ne varaju i druga osjetila? Ne koristi se pozivati na osjetilno iskustvo, da ono popravilja nedostatke jednostavnog zamjećivanja. Ako je uopće jamstvo osjetilnog zamjećivanja nesigurno i prevarljivo, to ono niti višekratnim ponavljanjem ne može postati sigurno. Nikad ne bismo naime mogli sigurno ustvrditi, da nas sada osjetila ne varaju, ako smo jednom uopće stavili u sumnju vrijednost njihovog svjedočanstva.

Zato, ne ćemo li da zapadnemo u skepticizam, ne smijemo poricati neprevarljivost naše osjetilne spoznaje. Jedino na što se naša kritika i sumnja može odnositi jest pitanje, što je uistinu pravi predmet izvanjskih osjetila, a ne da li je predmet izvanjskih osjetila izvansvijesno prisutan.

Čitav dakle rad na tom polju treba da ide zatim, da se ispita pravi objekat naše osjetilne spoznaje, da razlučimo ono, što osjetila zamjećuju, od onoga, što mi o izvanjskim predmetima izričemo na osnovu stečenog iskustva.

Čitavo sporno pitanje o spoznaji izvanjskog svijeta nije još danas konačno riješeno. Umjereni realizam i strogi (naravni) realizam imaju velike i glasovite branitelje. Do konačnog rješenja, koji bi striktno dokazalo neodrživost bilo jednog bilo drugog stanovišta, nije se došlo. A nije se došlo zato, jer nam nije još u tačine poznata narav vlastitog predmeta naših osjetila, kao niti način, na koji se u nama zbivaju osjetilne funkcije. Osim toga nije niti dovoljno ispitano samo djelovanje pojedinih osjetila. Tu je široko polje rada za eksperimentalnu psihologiju, koja ima još mnogo građe podati iz koje će onda noetika moći da izvede konačni sud o spoznaji izvanjskog o našem zamjećivanju neovisnog svijeta.

